

Касымбекова Н.Ж.

«ҮЧ» САНЫ ЖАНА АНЫН САКРАЛДЫК МААНИСИ

Касымбекова Н.Ж.

ЧИСЛО «3» И ЕГО САКРАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ

N.Zh. Kasymbekova

NUMBER «3» AND ITS SACRED MEANING

УДК: 38

Сандар жөн гана цифра эмес, ал – өзгөчө феномен. Айрым сандар өзгөчө энергетикага ээ жана кандайдыр бир код, шифрди жашырып турат. Макалада сакралдык мааниси бар “үч” санынын нумерологиялык, сакралдык, космоэнергетикалык, экзотерикалык матрицасы иликтөөгө алынган. Анын биримдик, ынтымак, жеткилендик, ыйыктык катары маани-маңызы талданган. Бардык триадалар ар түрдүү коддор менен берилсе да, бир эле түзүлүштөгү конфигурацияга ээ. Анын чордонунда “үч” санынын ыйыктыгын көрсөткөн белгилер орун алган. Башкача айтканда, “үч” саны кыргыз адамынын аң-сезимине касиеттүүлүктүн белгиси катары орноп калгандыгын айгинелейт. Ааламда “толук кандуу үчилтик” үлгүсүндөгү “идеалдуу түзүлүштөр” Бул үчилтикти “бүтүндүк”, “аягына чыгуу”, “толук кандуу” деген мааниде кабыл алууга болот деген далил. “Манас” эпосундагы саптар менен бекемдөөгө болот.

Негизги сөздөр: сакралдык сандар, үчилтик, биримдик, ыйыктык, ырым-жырым.

Числа – это не просто цифры, это – феномен. Отдельные цифры имеют особую энергетику, а также скрывают какой-то код и шифр. В статье число “3”, имеющее сакральное значение, было взято для изучения ее нумерологической, сакральной, космоэнергетической, эзотерической матрицы. Было выявлено, что его значением является единство, гармония, достаток и священность. Несмотря на то, что каждая триада несет в себе определенный код, оно имеет только одно строение своей конфигурации. В его основе лежит сакральный смысл цифры “три”. Иначе говоря, доказано то, что цифра “три” играет большую роль в сознании кыргызского народа. В мире “полная трилогия” является примером многих “идеальных строений”. Существуют доказательства того, что эта триада имеет смысл “целостности”, “оконченности” и “завершенности”. Это можно закрепить строками из эпоса “Манас”.

Ключевые слова: сакральные числа, трилогия, единство, священность, обряды и обычаи.

Numbers are not just symbols but they are special phenomenon. Some numbers have special energy and hide some kind of code or cipher. In the article was researched numerological, sacral space energetic and esoteric matrix of the number “3”, which has sacral meaning. It has been found out that it has unity, peace and sacred meanings. Despite the fact that every triad has its own unique code, they all serve one meaning. It’s a sacral semantic of the number 3 plays a significant role in Kyrgyz nation. In the world “the full trilogy” is the example of “ideal structure”. There is an existence of prove that this trilogy has meaning of “Integrity”, “maturity” and “completion”. It can be consolidated by the lines from “Manas”.

Key words: sacral numbers, unity, sacred superstition.

“Үч – биримдик, ынтымак, жеткилендик”. Ааламда “толук кандуу үчилтик” үлгүсүндөгү “идеалдуу түзүлүштөр” арбын. Дүйнөнү канаттуулар, туяктуулар, сойлоп жүрүүчүлөр катмары, адамды жан, дене, акыл-эс, өсүмдүктөрдү тамыр, сабак, гүл, мезгилди кечээ, бүгүн, эртең, окуяны башы, ортосу, аягы деген кесимдер түзөт. Бул үчилтикти “бүтүндүк”, “аягына чыгуу”, “толук кандуу” (Августин) деген мааниде кабыл алууга болот деген далил.

Алооке хан кыргыздарды чаап, кырк үйлүү кыргызды туш тарапка тентите кубалаганы

Кайраттуусун камайлык,
Кыз-келинин түк койбой
Үй үстүнөн талайлык.
Кызыгалак буруттун
Жаккан отун өчүрүп,
Үч үйлүүсүн бир койбой

Жан-жабылта көчүрүп (15) деген саптарда берилет. “Үч үйлүүсүн бир койбой” бөлүп-жарып, башка, бөтөн, чоочун калктын арасына сиңирип, элдин атын жер бетинен өчүрүүнү көздөгөнү – кыргыздардын бүтүндүгүн, биримдигин бузуу аракетин. Манас төрөлгөндө күлүктөрдү үч күндүк аралыктан чаптырганы, Манаска ат койгон дубанага жана Алмамбеттин келгенин сүйүнчүлөгөн жигиттерге үчтөн сарпайы кийгизилгени, Көкөтөйдүн ашынын 3 жылдан кийин өткөрүлгөнү жана аштагы ат чабышта 3 адамдын калыстыкка шайланышы – “үч саны” жеткилендик, толуктук, кемтиги жоктук деген маанилерди туюндурганын билдирет.

«Үч» сөзү байыркы түрк тилдеринде “тууган”, “кандаш” жана “уруулаш” деген маанини берген. Чыгармада “Үйрүлмөнүн сазында үч күн акылдашып кенешет” (222), үч кан (Кошой, Акбалта, Манас) “ак буудай унун чайнашып, келеме шарып кармашып” ант беришет(225), 3 жолудан достошшат (673), жез най үнү дыркырап, айзанын башы кылкылдап, «каканчылап» чуулдаган, уй түгүндөй эсепсиз душманга үч баатыр, үч арстан, үч берен, үч бөрү, үч туйгун, үч сырттан, үч эр, үч туйгун, үч кыраан кол салат. Мындай эпитеттердин 3 саны менен айкашып, кыргыз баатырларына карата арбын колдонулушу алардын биримдигин, ынтымагын, тилек-ниетинин бирдигин билдирет. Ар кайсы жагдайда алмашылып, башка-башкалар менен түзүлгөн үчилтик бири көмө коюп кетсе, экинчиси буйдалтпай сайып, үчүнчүсү башын кесип жүрүп отурат.

Түнөргөн чаңда кайран баш,
Ушу чагак ичинде
Ажыбай, Бакай, шер Манас -
Ушул үчөө аралаш.
Козголтуп айза сунушуп,
Кезектешип урушуп,
Манас сайып өтгү эле,
Ажыбай башын кести эле,
Бакай сайып өтүп жүр,
Манас башын кесип жүр (297)

Мындай биримдик кайгы мокотуп, башка караан күн түшкөндө да сакталат. Алтын айдар, чок белбоо, Азизкандын Алмамбетинин Саралага аманат ташталган сөөгүн Ит-Өлбөстүн чөлүндө үчөө: Манас, Бакай, Ажыбай тосуп алат (660).

“Үч – ыйыктык”. Чыгармада ата бабаларыбыз тутунган Теңирчиликке байланыштуу “ыйык” деген түшүнүктөр кездешет. «Ыйык нерсе», «ыйык адам», «ыйык жай» болушу мүмкүн, алар кол тийгис, жаман айтпас, аяр-сый мамилеге гана татыйт. «Ыйыкка» ыйыктай мамиле кылбасаң, Теңир жазалайт, аларды канчалык аздектеп, кастарласаң, ошого жараша ишиң жүрүшөт, издегениң табылат, каалаганың аткарылат. Теңир колдойт. Ошол ыйыктыктарды касиеттүү “үч” саны коштоп жүрөт.

Кыргыздын ошондой ыйыктарынын бири – ыйык жайлар, мазарлар. «Мазар» сөзү түбүндө араб тилинен келип, «көрүстөн», «мүрзө» түшүнүгүн берет. Бирок, убакыттын өтүшү менен касиети артык, ыйык жайлар жалпылаштырылып мазар деп аталып калды. Демек, мазар – кудайдын куту жааган теңирдин мээри түшкөн, ааламдык улуу күчтөр байырлаган касиеттүү жер.

Чыгармада Манаста керемет бардыгын далилдеп, ал үч айланган жерине касиеттүү мазар орногондугу тууралуу айтылат.

Койду кырган жерине
Короолоп мазар орноптур,
Муну Мустайыштар колдоптур,
Үч айланган жерине
Үйдөй мазар орноптур,
Ошол кезде Манасты
Үстүртөн кудай оңдоптур (63-64-б.).

Кийинки ыйыктар – Кызыр Алейки салам, Олуя, ак сакалчан думаналар.

Манас баатырга ат коюу ырасымынан тартып, өзөктүү окуялардын дээрлик баарында аны касиеттүү Кызыр Алейки салам, Олуя, Дубана аталар колдоп жүрүшөт.

Даам ичирбей балага
Ушул болот ок менен балаңа
Оозандырып бериңиз,
Айтканымды билиңиз,
Айгайлаган жоо келсе
Бир кереги чын тиет,

Ушуну жакасына тигиңиз», деп Олуя ата маңдайынан үч сылап, болот окту тапшырып, көздөн кайым болот (47). Ымыркай кезинде Манастын маңдайынан Ак сакалчан дубана 3 сылап, анын келечекте жөн бала болбостугун айткан деп, кийин Ошпур-

дун колунда жүрүп келгенинде, Чыйырды энеси эскерет:

Жылаңайлак, жылаң баш,
Ак сакалчан дубана
Чекесинен үч сылап,
Дубана туруп муну айтат:
«Кейибегин, сен катын,
Кайгырган капаң жазылды,
Келип колуңа шер тийди,
Эми көөнүң ачылды. (61).

Эпоско тереңирээк сүнгүгөнүбүздө, колдоочулары Манас төрөлгөндө анын үстүнөн ары-бери үч аттап, кайып болуп жоголду деген саптарды кездештиребиз (43).

Кызыр, Олуя аталардын, дубаналардын маңдайынан бир эмес, үч кайтара сылоосу, кайыптан бүткөн колдоочуларынын ары-бери 3 аттоосу жакшылыктын, кайып дүйнөнүн касиет-күчтөрүнүн колдоо белгиси.

Манастагы мифтик жаныбарлардын бири – Кумайык. Түрк элдеринде тараган баяндар боюнча, “Кумайык” – иттен кушка айланган же бир эле учурда ит да, куш да болгон укмуштуу жандык. Ушул эле ат менен Кавказдын айрым элдеринде да кезигет.

Элдик түшүнүктөрдө иттин пири – Кумайык Балта жугар деген куштан туулат имиш. Көк жорунун жумурткасынан чыккан кызыл эт балдары 3 күнгө чейин кыңшылап, күчүк болот. Аны таап алып, “күнөөсү жок зайыпка бактырса, ит төрөсү Кумайыкка айланат. 3 күндөн кечиксе, көк жоруга айланып, асманга учуп кетет деген уламыш бар. Чыгармада Кумайыкты “киши барбас Медияндын чөлүнөн” Манас таап, Каныкейге бактырат. Каныкей “күндүзүндө тынч албай, оозу менен сүт берип” “кырк кез ордун түбүндө жан кишиге көргөзбөй багат”. 3 күн толуп, кушка айланып кете электе Кумайыктын табылышы, оң ийнинде жылаңач бала отурган касиеттүү Каныкейдин багышы, анын сырттанга айланышы Манас баатырдын көз менен көрүп, аң-сезим менен андай албаган дүйнөлөрдөн кубаттоо табышы.

“Үч – ырым-жырым компоненти”. Тотемдик түшүнүктөрдөн улам байыркы кыргыздарда ырым-жырымдарга деген ишеним күчтүү болгон. Байыркы адамдардын дүйнө таанымы, мифологиялык көз караштары каада-салттарында, ырым-жырымдарында сөзсүз чагылдырылган. Бир ишти үч кайталап жасоо – аны бекемдөө, сөзсүз аткарылышына ишенүү. Ошондуктан касиеттүү “үч” саны ошол ырым-жырымдарды аткаруудагы негизги компонент. 50 жаштан ашканга чейин балалуу болбой, зарлап жүрүп аян түш көргөндө, Жакып ичинен 3 жылдын ар жак бери жагы балалуу болормун деген үмүттө ырымдайт. Тилеги кабыл болуп, аяңдуу түштөн 3 жыл өткөндөн кийин Чыйырдынын боюна бүтөт. Мында 3 жыл ойт-тилектин аткарылуу кесими.

Баабедин – боло турган кырсыктан сактануу, кутулуу, жакшы иштерге шүгүрчүлүк кылуу максатында курмандык чалуу, кайыр-садага берүү же жети, тогуз нан бышырып таратуу ырымы. Түпкү теги салттуу исламдын бир агымы – суфизмдин өкүлү,

XIV кылымда жашап өткөн Бахауддин Нахшибандия аттуу адамдын ысымы менен байланышкан. Ал Орто Азия элдери үчүн ыйык деп саналып, “Баабедин” түрүндө кездешет.

Күз ортолоп, жай өтүп, семизчилик убагы келгенде, Чыйырды күмөндүү талгак болот. Төө, жылкы баштаган туяктуулар эти анын талгагын баспайт. “Шердин этин көрсөм деп, андан кийин өлсөм” деп, Чыйырдынын энсегени басылбай, кырк үйлүүдөн кырк мерген ууга чыгып, таппай келгенде, токсон төөнүн буудайын берип, кытайдын Кочку мергенинен шердин этин сатып алышат. Кубанычы койнуна батпаган, кырк үйлүү кыргыз баабедин айтат.

Шердин эти табылып,
Кырк үйлүү кыргыз бакыр журт
Абийири мындан жабылып,
Жок буюму табылып,
Баары кыргыз чуркурап,
Баабединге камынып,
Баабедин айтып алышып,
Топондотуп торпогун
Баса калып чалышып,
Жеткендери төө союп,
Жеткилени бээ союп,
Ар тилегин бат айтып,
Адам тапкыс ой кылып,
Кырк үйлүү кыргыз бакыр журт

Жан-жабыла той кылып (39). Белгилей кетчү нерсе, кудай жолуна арналып баабедин айтылганда, 3 түрлүү мал: торпок, төө, бээ союлган.

“Манаста” “мойнуна тумар тактырып” деген саптар кездешет. Тумар - диний ишеним боюнча шайтан, жин, ар кандай кырсыктарга каршы дуба жазылып, баалуу кездеме же булгаары менен үч бурчтук түрүндө тышталып тигилген, ыйык буюм. Ишенимдерге караганда, үч бурчтуу буюм-тайымдар сыйкыр касиетке ээ.

Алтымыш баштуу ажыдаардан билим алган Алманбет жай ташын окуп,

“Жайдын күнүн кыш кылчу,
Кийими жука кытайды
Кылчылдатып суукка,

Кыңшылатып кыз кылчу (431) сыйкырында да, чөйчөктөгү кара сууну 3 имере үйлөйт.

Чыгармадагы түш көрүү, түш жоруу процесстери эпостун ички табияты менен ажырагыс ашташкан. Анткени жомок да, түш да сырдуу дүйнөнүн бирдиктери. Демек, “Манас” жомогунун тулку-боюнан түшкөн, анын сырдуу касиетине, аян-белгисине, жоруу иш-аракетине арналган саптардын молдугун ушуну менен түшүндүрүүгө болот. Түш башка ааламдар ортосундагы данакер-арачысы болгондуктан, ал келечекте боло турган жакшылык-жамандыктан аян бер-

ген учурлар кездешет. Ошондон улам түшүндөгү адаттан тыш кубулуштарды аңдап алуу, эстеп калуу, алардын төркүнүн туура туюмдап, чечмелөө зарылдыгынан түш жоруу деген өтө жооптуу да, кооптуу да вазийпа жаралган.

Мындай мотив чыгармада кеңири орун алган. Манастын атасы Жакып Алтайда байлыгы ашып-ташып, бирок, баласыз зарлап жүргөн кезинде түш көрүп, аны жорутууга элин жыйнайт. Түш жоруу кубулушуна турмуштук маани-маңыз берип, аны оң багытка буруу аркылуу адамдын тилин тазалоо. Бул күнүмдүк окуя эмес, ага көп эл чогулуп кадимкидей той өткөрүлөт. Анда 3 түрлүү мал союлат. Кереметтүү түш жана аны жоруу эпосто көркөм поэтикалык ыкма катары кызмат аткарат. Эл тыштан басып келген душмандардан элди-жерди коргой турган ашкан баатырдын төрөлүшүн күтөт.

Түлөөсү түштөн, төлгөсү үчтөн – ойлогон оюнун баары орундалуу. Бул кептин төркүнү кыргыз элинин туш жорушуна, төлгө тартышына барып такалат. “Түлөө” – тилөө деген сөздөн өзгөрүп калган. “Түш оңолбой, иш оңолбойт” деп, жакшы түш көрсө, адамдын тилеги орундалат деп ишенишкен.

41 кумалактан тарткан төлгөнүн башы адегенде эле үчтөн түшсө, ары жагын тарткан эмес. Анткени, башы үчтөн түшкөн төлгө тилектин орундалышынын даана белгиси катары кабылданган. Демек, төлгөсү үчтөн түшүү жакшылыктын жышааны болуп эсептелген.

Кийинки мисал сөөк зыйнатын чагылдырган Көкөтөйдүн ашынан болсун. “Үч” санынын касиетине табынгандыктан, ашта 3 түрлүү мал союлат: жылкы, кой, өгүз.

Бардык саналган триадалар ар түрдүү коддор менен берилсе да, бир эле түзүлүштөгү конфигурацияга ээ. Анын чордонунда “үч” санын ыйыктыгын көрсөткөн белгилер орун алган. Б.а. “үч” саны кыргыз адамынын аң-сезимине касиеттүүлүктүн белгиси катары орноп калгандыгын айгинелейт.

Адабияттар:

1. Жанпейсов Е.Н. Этнокультурная лексика казахского языка (на материалах произведений). - Алматы, 1989.
2. Жуковская Н. Л. Категории и символика традиционной культуры монголов. - М., 1988.
3. Праведников С.П. Имена числительные в фольклорном тексте: Лексикологический и лексикографический аспекты. - Курск, 1996.
4. Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира. Т.2. - М., 1982.
5. Топоров В.Н. Мировое дерево: универсальные знаковые комплексы. - М., 2010, 448-б.
6. Шичжан Я. Модель числа как фрагмент русской языковой картины мира. - М., 2001.

Рецензент: к.филол.н. Алымбаева З.А.